

sahip olduğunu, ama onları yöneten kurullarla yaşadıklarını savunurlar. Kendilerinin ise tam tersi, istedikleri gibi yaşadıklarını söyleyerek sıradan yaşamın cazipliğine dikkati çekerler ve alışveriş yapma başta olmak üzere gündelik yaşam etkinliklerini sayarlar. Kitapta alıntılanan yanıtlayıcıların sözlerinden anlaşılabilir, alışveriş yapma insanların sahip olduğu en büyük özgürlük olarak görünmektedir.

Görüşülen aynı kişiler basını hem bilgi, hem de yalanların kaynağı olarak görürler. Bir yandan kendilerinin bağımsız düşünüp medyanın yalanlarından etkilenmediklerini söylerken (Billig bu eleştirel benliğin aslında liberalizm ideolojisi tarafından da kutlanan türden bir "eleştirel" benlik olduğunu söyler), öte yandan yine aynı kişiler Kraliyet Ailesi ile ilgili olarak çok okuyup bilgilendiklerini ifade ederler (149). Burada ilginç olan şu ki, kimse skandal haberlerini okuduğunu kabul etmiyor ve herkes diğerlerinin tabloid basınında skandalları okuduğunu varsayıyor. Bu "herkes" ise konuşmacının pozisyonuna göre erkek, kadın, daha yaşlı ya da daha genç birileri olabilir, ama yanıtlayıcılar aslında Kraliyet Ailesi ile ilgilenmenin daha çok düğün, moda ve dedikodu gibi sıradan ilgilerinin uzantısı olarak kadınların işi olduğunu iddia ediyorlar.

Milliyetçiliği ele aldığı bölümde, özellikle Gellner ve Hobsbawm'ın düşüncelerinden esinlenerek monarşinin yeniden yaratılmasıyla ulus devlet arasındaki bağlantı üzerinde duran Billig, milliyetçiliğin modern çağın bir ürünü olmakla birlikte ulus devletlerin modernite öncesine dair mitler yarattığını vurgular. Görüşülen aileler monarşinin kendi yaşadıkları dönemde sona ereceğini hayal bile edemeyerek monarşiyi ulusla eşitlerler. Dolayısıyla monarşiyi saldırı ulusa ve kendilerine saldırı gibi görülür. Burada ortaya çıkan ulusal üstünlük ve gururun liberalizmle yakın ilişki içinde olduğunu söyleyen Billig, bu milliyetçi düşüncelerin ve liberalizmin evrensel değerlerinin modern ortak duyununun bir parçasını oluşturduğunu vurgular. Daha önceki çalışmalarına benzer şekilde, burada da ırkçılığı inkar ederek libe-

ral değerlere atıfta bulunmanın nasıl da ırkçılığı eklemlemede kullanılabileceğini örneklerle gösterir (örneğin Kraliyet Ailesi'nin turistleri çekmede kullanılacağına ilişkin sözlerdeki milliyetçilik) (35-36).

Son bölümde Kraliyet Ailesi'nin farklı sınıf, toplumsal cinsiyet ve kuşaklara ortak duygusal düşünme örüntüleri sağladığı vurgulanır. Billig'e göre, Kraliyet Ailesi zaman içinde değişim ve sürekliliğin temsili, ortak duyunun geçmişi ve bugünü arasındaki diyalektiktir. Kitabın sonunda Billig'in yaptığı şu tespit ise çok önemli: Ona göre monarşi gelecek için iyimser vizyonu olmayan ortak duyunun hakim olduğu yaşadığımız zamanlarla uyumludur; hatta geleceğe dair vizyonun sınırlandırılmasına katkıda bulunmakta ve eşitsizlikten arı bir geleceğin tasavvur edilmesini sınırlamaktadır (222).

Bu kitap, çoğunlukla Türkiye'de hakim olan, kişileri anket formlarındaki yapılandırılmış seçeneklerle sınırlandıran, piyasanın gereksinimleri ve yönelimlerini belirlemek için yapılan tüketici araştırmalarından ve "denek"leri sınıflandırıp onlardan bu kategorilere uygun sözler bekleyen kamuoyu yoklamalarından farklı olarak kişilerin kendi sözlerini, kendi istedikleri gibi inşa etmelerine ve araştırmacının bu sözleri yine bağlamları içinde değerlendirmesine örnek bir çalışmadır. İngilizlerin Kraliyet Ailesi aracılığıyla kendileri, aile, toplum, ulus-devlet hakkındaki görüşlerini ortaya çıkaran bu çalışmanın, keşke bir benzeri Türkiye'de yapılsa ve örneğin devlet, Atatürk ve ordu konusunda yurttaşların ne düşündükleri, bunlar hakkında konuşurken kendi yaşamları, aile ilişkileri, toplum konusundaki görüşleri ve böylece Türkiye'deki siyasal kültürün özellikleri ortaya çıkarılabilse.

1 Konuşma analizinde kullanılan standart semboller ve bunların uygulamaları için önemli bir kaynak: J. M. Atkinson, J. Heritage (eds) (1984) *Structures of Social Action: Studies in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press. Ayrıca bkz. G. Button, J. R. E. Lee (eds) (1987) *Talk and Social Organization*. Clevedon: Multilingual Matters ve G. Psathas; T. Anderson (1990) "The practices of transcription in conversation analysis" *Semiotica*. 78. 75-99.

Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık

Neşe Gurallar Yeşilkaya (1999). *İstanbul: İletişim*. 206 sayfa.

L. Funda Şenpl Cantek

Halkevleri Kemalist ideolojinin uygulama alanlarından biri olarak Cumhuriyet tarihinde önemli bir yere sahiptir. 1932 yılında, bir yıl önce kurulan Türk Tarih Kurumu ve yine aynı yıl kurulan Türk Dil Kurumu'yla birlikte üçüz bir devrimin (81) sacayaklarından biri olarak faaliyete geçmiştir. Halkevleri, bir anlamda Türkocaklarının yerini almıştır. Hamdullah Suphi Tanrıöver'in himayesindeki Türkocaklarının aşırı milliyetçi bir örgütlenmeye doğru gittiği söylentisi ve Türkocaklarına kayıtlı üyelerin bu yöndeki etkinlikleri, ocakların sonunu hazırlamış ve bir toplanma yeri, bir "kültür yuvası"nın eksikliği Halkevleriyle doldurulmak istenmiştir. Bu amaçla Türkiye'nin dört bir yanına halkevi/halkodası açılmış ve zaman içinde kurumun statüsü öyle yükselmiştir ki, halkevi başkanı protokolde validen sonra gelir olmuştur.

Yeni kurumun selefinden farklı olarak – "Türk" ocakları sözcüğü daha en baştan ırksal bir elemeye gönderme yapmaktadır – herkese açık olduğunun kanıtı adında gizlidir. Burası halkın evidir ve halk dilediği gibi girip çıkabilir; bir ev ve bir ailenin verebileceği güveni, terbiyeyi ve huzuru burada bulabilir. Ancak, diğer yandan, halkevi sözcüğü kendisi dışında kalan tüm diğer mekanların halka kapalı olduğu izlenimini de uyandıran bir çağrışıma sahiptir. Yeni rejimin onca görkemli, mağrur ve soğuk yapıları karşısında sıradan insanın sığınabileceği tek mütevazı mekan burasıymış gibidir. Orhan Alsaç'ın 1941'de yazdığına göre, halkın bir aile ferdi olarak bir yerde toplanmasını sağlayacaktır Halkevleri (138). Atatürk halkın babasıdır, halkevi de baba evi. Ama babaevinin kapılarının sadece ailenin uysal, eğitilebilir çocuklarına açık olacağı zamanla anlaşılacaktır.

Halkevi binası, adını taşıdığı kalabalık yerine, yörenin belli ölçüde okumuş-yazmış, rütbe veya mevki sahibi, asrileşme ve ilerleme ülküsüne inanmış, laik kesimini içine alır. Cumhuriyet'in mimarlarından Sedat Hakkı Eldem'in 1939'da yaptığı şu öneri Cumhuriyet mimarisinin ve şehir planlamasının amentüsü haline gelmiştir: "Bina programı varolan ferde göre değil, inkılabın yarattığı, (yaratacağı) ideal ferde göre yapılmalıdır" (128). "Ulusun çocukluğu" işte bu döneme denk düşer ve eğitimle (ödül-ceza sistemiyle) yetiştirilmeye çalışılır bu çocuk. "Yetiştirme yurtları"ndan başlıcası da Halkevidir. Halkevlerinin programında yer alan işlevleri şunlardır: devrimin aşılması; geçmişe ait izleri silmek; kaynaşmış kütle yaratmak; canlandırma; laiklik; terbiye; telkin ve güven verme, onore etme" (72-77). Anlaşılacağı üzere, gerçek çocuklar örgün eğitim kurumlarında sistematik biçimde eğitilirken, toplumsal gelişme bakımından çocukluk dönemini yaşadığı varsayılan halk kitleleri halkevlerinde eğitileceklerdir.

Cumhuriyet rejiminin inşa etmeye çalıştığı modern kentlerde minimum yapı programı, Gazi İlkokulu, hükümet konağı ve Halkevi binasıdır. Halkevi, "cemaat"i, dini nitelikli kurumlarda toplanmak yerine, laik bir mekanda, yeni bir tür inançla, imanla biraraya getirmeyi amaçlar. Yeni laik kimliğin sembollerinden biridir Halkevleri (145). Aslında bu sembollere şehirlerin birçok başka yerinde de rastlanabilir: antik Yunan figürleriyle süslü kaskadlı havuzlar; heykeller; modern parklar; yüzme havuzları; bulvarlar v.b. Şehirlerde adres tarifleri artık, cami, pazar yeri veya kahvehane yerine, bu asri unsurların koordinatları temel alınarak yapılacaktır; bir semt veya meydan, orada yer alan bir heykel, resmi bina veya fısıkyeli havuzla anılacaktır.

Halkevi binaları, aynı zamanda, dönemin ideolojisinin mimari olarak bedenselleştirildiği yapılarıdır (190). Seküler yapılanma, mimari düzenlemede "kubbe ve kemer", "cami ve çeşme" gibi dini ve Doğuya özgü motiflere yer vermez. Binalar dış

görünüleriyle de bu "medeniyet yuvaları"nın üstlendikleri misyonu yansıtmalıdır. Cumhuriyet mimarlarına göre binaların "telkin", "terbiye", "otoriteyi temsil" gücü vardır. Devlet binaları ve hükümet konakları "sade ve tevazulu, fakat otoriteyi temsil eder" nitelikte olmalıdırlar (123).

Milli değerlere sahip çıkma ile asrileşme arasında salınıp duran, bir o uca, bir bu uca yakınlaşan Cumhuriyet ideologları, kaba bir ifadeyle, "geleceklerin zincirlerini kırmak için" inşa ettirdikleri bu yapıların Türk kültürünü de temsil etmesi gerektiğine inanmışlardır. Bu nedenle 30'ların hummalı inşa faaliyetlerinin aktörleri olan birçok Batılı mimara rağmen, Halkevi binalarının projelendirilip inşa edilmesinde yerli mimar ve mühendisler kullanılmıştır. Tepeden tırnağa yerli olan bu binaların içinde gerçekleştirilen faaliyetler, tepeden tırnağa "Batılı", örnek bir vatandaş tipi yaratmaya yöneliktir. Balolar, danslı çay partileri, temsiller, konserler, sergiler, kütüphanecilik hizmetleri... Halkevleri, başta "medeni nikah" olmak üzere, medeni olan her şeyin adresidir. Halkevlerinin programında yer alan tüm bu etkinlikler Cumhuriyet öncesi dönemde halkın çok büyük kesiminin adını bile duymadığı pratiklerdir. Bu nedenle yeni rejimin izlerini mahremiyet alanlarında da görmeye başlayan sıradan insan, bunun tedirginliğini uzun süre üzerinden atamayacaktır. Kimi şehir/kasabalarda bu mikro mekan (Halkevi), içerisinde yer aldığı makro mekan (şehir veya kasabanın bütünü) tarafından dışlanacak, deyim yerindeyse öksüz kalacaktır. Ancak mikro mekanın, makro mekanı dışladığı durumlar daha sık görülecektir. Halkevinin temsil ettiği zihniyet, halk kalabalığını içer(e)meyecek, ilkelerine uygun bulmayacaktır.

Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık, kısa Cumhuriyet tarihinde, ideolojinin mekan üzerinde etkinlik sağlayarak zihinler üzerinde egemenlik kurma ve ideal vatandaş yaratma hedefi doğrultusunda, mimarlığı ve özellikle de Halkevi binalarını nasıl kullandığını analiz etmeyi amaçlıyor. Neşe Gurallar Ye-

şilkaya, kitapta öncelikle, ideolojinin mimarlıkla olan bağı ve mimarlık ideolojisini irdeliyor. Ardından Kemalizm'in Türkiye düşünce tarihindeki yerini anlatan bir bölüm yer alıyor. Kemalist ideolojinin mimari düzeydeki yansımalarından biri olan Halkevleri ise, kitabın analiz konusunu oluşturuyor. Yeşilkaya'nın kitabı, her şeyden önce, mimarlığın salt teknik bir uygulama alanı olmayıp, ideolojik yönlendiricilerle iş gören bir toplumsal eylem biçimi olduğunu hatırlatması açısından dikkate değer. Fen bilimleri kategorisi içinde yer alan mimarlığın sosyal bilimlerle dirsek teması halinde bulunması gerektiğini de kanıtıyor. Ki bu da bilim dalları arasındaki sınırların geçişkenliğinin artması gerektiği yolundaki güncel tartışmalara küçük bir katkı sağlayabilir.

Ancak, Yeşilkaya'nın, "siyasi erkin ideolojisinin mekan üzerine 'örtük' olarak kaydedebileceği gibi, 'direkt' bir propaganda aracı haline de getirebileceği" (19) biçimindeki, ideolojik mimarlık tanımı üzerine kurduğu argümanı, literatüre yeni bir soluk getirmekten uzak. Özellikle mimarlığı politikleştirildiği için modernizme yöneltilen eleştirilere (28) yaptığı göndermeler, modernizmden önce mimarlığın apolitik bir zanaat olduğunu – ki zanaatkar sınıfın apolitik olduğunu söylemek de imkansızdır – ima ediyor. Mekana yazılı her şeyin kaçınılmaz biçimde politik olacağı noktasından hareketle, modern çağın diğerlerinden farkının mekânın politikleşmesini ve politikanın mekansallaşmasını daha bir görünür kılması olduğu söylenebilir. Yeşilkaya bu savı ancak kitabın Sonuç bölümünde bir cümleyle söze döküyor.

Yeşilkaya'nın çalışmasının temel argümanlarından birini oluşturduğu izlenimini veren Foucault'nun "iktidar bedenleri mekana yerleştirmede" mimarlıktan yararlanır (20) savı da tartışılmadan geçilmiş olan bir sav. Kent planlamasının geçirdiği aşamalar ve kentlerin imar planlarının bugünkü durumuna bakılacak olsa, iktidar tarafından belli bir mekana yerleştirilen bedenlere, o

mekanın dar/bol gelebildiği ve hatta kimi zaman iktidarın belli bir mekana hapsediği gözlenebilir. Mekansal pratikler hep bir direniş ve teslim olma döngüsü içerisinde yaşanmaktadır. Direniş de, teslimiyet de sürekli olamamaktadır. Metropollerin devingenliği ve kaosun kaynağı da işte bu belirsizliktir.

Bu savı Halkevleri özeline uyarlayacak olursak, onu destekleyecek ipuçları elde edebiliriz. Halkevlerinin altın yıllarını yaşadığı dönemlere tanıklık edenlerin görüşlerine başvurulduğunda, aslında Halkevleri eliyle yaratılmaya çalışılan ideal fert projesinin bir ölçüde hezime uğradığı iddia edilebilir. Halkevlerinin inşa edildiği yerlerde, yerli halkın ürkek bakışlar ve tedirgin adımlarla dolaştığı "görmekli" salonları, kimi zaman bir uyarlanma sürecinin değil, bir yabancılaşmanın aracı da olabilmıştır. Yukarıdan aşağı yapılmaya çalışılan her inkılap gibi asrileşme de bir dirençle karşılaşmış, asrileştirme kurumları işlevsiz kalabilmiş veya tamamen farklı işlevlerle donanarak varlığını sürdürebilmiştir. Halkevlerinin yaşamöyküsünün karanlıkta kalmış bu yanı, Yeşilkaya'nın kitabında üzerinde durulmayan konulardan biridir. Ancak yakın Türkiye tarihindeki malzeme bolluğuna rağmen, mikro tarih çalışmalarının yetersizliği Yeşilkaya'nın çalışmasını önemsemek için yeterli bir sebep.

Popüler Kültür ve İktidar:

Popüler Kültür Üzerine Kuramsal İncelemeler

Nazife Güngör (der.) (1999). Ankara: Vadi Yayınları. 471 sayfa.

Derya Öcal

Günümüzde popüler kültür olgusu üzerine yapılan tartışmalar, temelde kuramsal yaklaşımlardaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Günlük yaşam içerisinde kültürün, her ne kadar popüler (gündemde olan) ve popülist (çoğunluğun çıkarlarına uygun görünen) olduğu iddia edilse de, gerçekte "populus"a (latince anlamında halka) ait değildir. Ekonomik çıkar ve iktidar ilişkilerinin küresel özellikler sergilemeye başladığını ve "global çoğulculuğun geri dönülemeyecek biçimde bireyleri özgülleştirdiğini" savunan yaklaşımlar, bireylerin kültürel ürünler ve etkinlikler karşısındaki konumunu mutlaklaştırmaktadırlar. Popüler kültür konusunda son yıllarda yoğunlaşan tartışmalar, toplu katılımın özgülleştiriciliğinden popüler kültürün işçi sınıfı üzerindeki hegemonisine değin geniş bir kuramsal yelpazede gerçekleşmektedir. Bu konudaki tartışmalara son katkılardan birisi de, Nazife Güngör'ün, popüler kültür söyleminin ve iktidar ilişkisinin incelendiği *Popüler Kültür ve İktidar* başlıklı derleme çalışması. Dünya genelinde yaşanan popüler kültür tartışmalarının kuramsal yönüne dikkat çekmeyi amaçlayan Nazife Güngör, çalışmasının akademik alana katkı sağlamayı hedeflediğini vurgulamaktadır. Güngör'ün özetleyici bir giriş yazısı ve -biri özgün on beşi literatürün önde gelen isimlerinden çeviri olmak üzere- on altı makaleden oluşan çalışma, popüler kültür kavramının anlamlandırılmasından yola çıkarak; kuramsal tartışmaların örnek olaylarda dışavurumunu ele almaktadır. Giriş yazısında popüler kültürün kökenleri ve kitle kültüründen farkına değinen Güngör, Türkiye'de, konunun akademik çevrelerce ele alınmasının gerekliliğini ve aciliyetini vurgulamaktadır. Kitapta popüler kültürün toplumda nasıl geniş bir